

рівнем доходів. Роль прокурорів у цьому відношенні не повинна дозволяти їм справляти неналежний вплив на кінцевий процес прийняття рішень суддями.

Означений досвід європейських правових систем та зміст європейських правових стандартів має бути належним чином врахований при здійсненні реформування органів прокуратури України у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України (Страсбург, 26 вересня 1995 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_589

3. CDL-PI(2015)009-e *Compilation of Venice Commission opinions and reports concerning prosecutors* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2015\)009-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2015)009-e)

4. CDL-AD(2016)007-ею *Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March, 2016)*.

5. CDL-AD(2010)040, *Report on European Standards as regards the Independence of the Judicial System: Part II the Prosecution Service, §7* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(1993\)014-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(1993)014-e)

6. CDL(1995)073rev, *Opinion on the Regulatory concept of the Constitution of the Hungarian Republic, chapter 11, p.7*.

7. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) 1604 (2003) щодо ролі прокуратури у демократичному суспільстві <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17109&lang=en>

8. Венеціанська комісія. CDL(1993)014e – *Strasbourg, 15 April 1993, The independence of the judiciary and the role of the public prosecutor's department: constitutional aspects by Xavier Robert (France)*.

** Миколенко Віктор Андрійович – кандидат юридичних наук, проректор Східноєвропейського університету економіки та менеджменту.*

УДК 342(477)

Іван Мищак *

**ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛЬНОСТІ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ
ТА ВИХОДУ ЇЇ ЗІ СКЛАДУ СРСР У 1991 РОЦІ**

У статті проаналізовано законодавство СРСР на предмет наявності легальних шляхів виходу союзних республік зі складу Радянського Союзу. Доведено, що проголошення незалежності України відбулося в легальний спосіб та було легітимізовано на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р.

Ключові слова: Верховна Рада України, незалежність України, Радянський Союз, легальність, всеукраїнський референдум.

Мищак И. Н. К вопросу легальности провозглашения независимости Украины и выхода ее из состава СССР в 1991 году.

В статье проанализировано законодательство СССР на предмет наличия легальных путей выхода союзных республик из состава Советского Союза. Доказано, что провозглашение независимости Украины состоялось в соответствии с законодательством и было легитимизировано на всеукраинском референдуме 1 декабря 1991 года.

Ключевые слова: Верховная Рада Украины, независимость Украины, Советский Союз, легальность, всеукраинский референдум.

Myshchak I. M. To the issue of Ukraine's independence proclamation legitimacy and its withdrawal from the USSR in 1991.

The author has analyzed the USSR legislation with regard to the availability of legal ways for the Union republics' withdrawal from the Soviet Union. The author has proved that Ukraine's independence had been proclaimed in a legal way and had been legitimized by the all-Ukrainian referendum of December 1, 1991.

Keywords: the Verkhovna Rada of Ukraine, Ukraine's independence, the Soviet Union, legitimacy, all-Ukrainian referendum.

Верховна Рада України I скликання увійшла в історію України як законодавчий орган, що здійснив віковічну мрію українського народу і проголосив незалежність нашої держави. Разом із тим і сьогодні вистачає критиків, які стверджують, що Верховна Рада фактично «пливла за течією» та скористалася збігом обставин, а на підтвердження своїх слів наводять дані про те, що і Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., і Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. були ухвалені в Україні вже після того, як це зробив ряд інших республік колишнього Радянського Союзу.

Питання проголошення незалежності України в 1991 р. неодноразово були предметом розгляду науковців, при цьому не лише юристів, а й політологів, істориків, фахівців із державного управління та ін. Більшість із них докладно аналізує Декларацію про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., справедливо називаючи їх своєрідними конституційними актами, які заклали правову основу незалежності України. Разом із тим на сьогодні практично немає комплексного дослідження, яке б розкривало відповідність ухвалених документів законодавству тогочасного Радянського Союзу.

Метою статті є аналіз законодавства СРСР на предмет наявності легальних шляхів виходу союзних республік зі складу Радянського Союзу, а також послідовність правових кроків щодо проголошення незалежності України тогочасному законодавству.

Як відомо, СРСР та Українська РСР, як країни – засновниці ООН, зобов'язалися поважати принципи організації та сприяти реалізації її мети, серед яких ст. 1 Статуту ООН закріпила «розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності та самовизначення народів...» [1]. Такі ж принципи повсякчас декларувалися радянською владою, що знайшло відображення в радянських конституційних актах. Так, стаття 72 Конституції (Основного Закону) Союзу РСР від 7 жовтня 1977 р. передбачала за кожною союзною республікою право вільного виходу зі складу Радянського Союзу. Але, як і більшість гарантованих радянською владою прав народів та прав людини, воно було суто декларативним, оскільки жодного правового акта СРСР на розвиток цієї норми до 1990 р. ухвалено не було, а отже, до того часу не було й легальних механізмів виходу зі складу СРСР на підставі статті 72 Конституції Союзу РСР.

Слід зазначити, що станом на 1990 – 1991 рр. були два найбільш вірогідні шляхи здобуття незалежності союзними республіками: проголошення відновлення власної державності та вихід зі складу СРСР. Першим із них пішли прибалтійські республіки. Прибалти проголосили відновлення власної державності, припиненої шляхом введення радянських військ на їхні суверенні території в 1940 р. На їхню користь зіграло те, що західні держави так і не визнали де-юре факт такого приєднання, і аж до 1991 р. СРСР де-факто діяв з їхньої «мовчазної згоди». (Нещодавно у пресі з'явилося повідомлення про те, що юристи-міжнародники Джеффри Берт, Джеймс Гітч, Пітер Петтібон та Томас Шиллінглю пропонують Дональду Трампу піти таким самим шляхом щодо Криму, тобто Захід та Росія мають «погодитись не погоджуватись» щодо статусу Криму на невизначений період часу) [2].

Враховуючи таку позицію міжнародної спільноти, Естонська РСР проголосила суверенітет ще 16 листопада 1988 р., а незалежність – 8 травня 1990 р., Литовська РСР – 26 травня 1989 р. та 11 березня 1990 р. відповідно, а Латвійська РСР – 28 липня 1989 р. та 4 травня 1990 р. відповідно. Водночас союзні органи влади одразу вдалися до тиску на прибалтійські республіки з метою припинення незалежницьких настроїв. Так, в Указі

Президії Верховної Ради СРСР від 28 листопада 1988 р. «Про невідповідність Закону Естонської РСР «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Естонської РСР» і Декларації Верховної Ради Естонської РСР про суверенітет Естонської РСР, ухвалених 16 листопада 1988 р., Конституції СРСР і законам СРСР» [3] наголошувалося, що «згідно зі ст. 74 Конституції СРСР закони СРСР мають однакову силу на території всіх союзних республік, а згідно з пунктом 4 ст. 73 Союз РСР забезпечує єдність законодавчого регулювання на всій території СРСР. Із цього випливає, що дія законів СРСР не може бути призупинена й обмежена союзною республікою та не потребує будь-якого підтвердження з боку її вищих органів». Крім того, 10 листопада 1989 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила постанову «Про невідповідність деяких законодавчих актів союзних республік Конституції СРСР» [4], в якій відзначила «активізацію законотворчої діяльності вищих органів державної влади союзних республік, спрямовану на зміцнення їх економічної та політичної самостійності, забезпечення прав і свобод громадян, усунення спотворень і деформацій, що мали місце в минулому». Водночас відзначалося, що в деяких актах Азербайджанської РСР, Литовської РСР, Латвійської РСР, Естонської РСР містяться норми, що не відповідають Конституції РСР та положенням міжнародних договорів СРСР, а отже, відповідно до ст. 74 Конституції СРСР, вони не можуть діяти на території цих союзних республік. З огляду на це пропонувалося президіям Верховних Рад союзних республік вжити заходів до приведення їхнього законодавства у відповідність до законодавства СРСР. Однак союзні республіки продовжували ігнорувати рішення постанов Президії Верховної Ради СРСР.

Певною мірою у зв'язку з цим союзний центр вирішив вплинути на союзні республіки через рішення вищого органу влади – з'їзду народних депутатів СРСР. Так, 15 березня 1990 р. було ухвалено «Постанову позачергового третього з'їзду народних депутатів СРСР у зв'язку з рішеннями Верховної Ради Литовської РСР від 10 – 12 березня 1990 р.» [5]. Підтверджуючи постановою право кожної союзної республіки на вільний вихід зі складу СРСР на підставі ст. 72 Конституції СРСР, з'їзд пунктом 1 визначив, що надалі *до встановлення законом порядку та наслідків виходу зі складу СРСР* (виділено мною – І. М.) односторонні рішення Верховної Ради Литовської РСР суперечать ст. 74 і 75 Конституції СРСР та є недійсними. Згідно з 2-м пунктом постанови Президенту, Верховній Раді і Раді Міністрів СРСР було доручено забезпечити до ухвалення відповідних рішень із цього питання «захист законних прав кожної людини, що проживає в Литві, як і дотримання на території Литовської РСР прав та інтересів СРСР, а також союзних республік».

На виконання союзних указів та постанов давалися доручення міністерствам та відомствам, а вже в січні 1991 р. силові структури, підпорядковані центру, вдалися до прямих дій щодо придушення незалежницьких настроїв в Литві та Латвії. Крім того, в інших республіках, які рішуче прямували до незалежності, розпочалася активна інспірація сепаратистських рухів, що призвело до воєнних дій в Нагірному Карабасі, а згодом у Придністров'ї та ін. У таких умовах Верховна Рада України була змушена враховувати політичні реалії та діяти так, щоб не допустити кровопролиття і в Україні, тобто максимально легальним шляхом.

Розуміючи неможливість зупинити державотворчий процес союзних республік, союзний центр намагався ускладнити його шляхом створення певних юридичних перепон. З цією метою 3 квітня 1990 р. було ухвалено Закон СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних із виходом союзної республіки з СРСР» [6]. Згідно зі статтею другою цього Закону «рішення про вихід союзної республіки з СРСР ухвалюється вільним волевиявленням народів союзної республіки шляхом референдуму (народного голосування). Рішення про проведення референдуму ухвалюється Верховною Радою союзної республіки. Такий референдум мав бути проведений у порядку, визначеному законом СРСР, законом союзної, автономної республіки про референдум. При цьому Москва заклала в закон істотні запобіжники, які мали максимально ускладнити вихід республік зі складу СРСР. Так, згідно зі ст. 2 референдум мав бути проведений не раніше, ніж через шість місяців та не пізніше, ніж через дев'ять місяців після ухвалення рішення про постановку питання про вихід союзної республіки зі складу СРСР, а в голосуванні мали право брати участь усі громадяни СРСР, які на момент його

проведення постійно проживають у республіці та мають право голосу. Відповідно до ст. 3 у союзних республіках, які мають у своєму складі автономії, референдум проводиться окремо в кожній автономії, за цими автономіями зберігається право на самостійне вирішення питання про перебування у складі СРСР, а також на постановку питання про свій державно-правовий статус. А згідно зі ст. 6 рішення про вихід союзної республіки зі складу СРСР вважається ухваленим, якщо за нього проголосувало не менше 2/3 громадян СРСР, що постійно проживають на території республіки.

Ухвалення союзного закону розтяглося ще більш ніж на півроку. Зокрема, Закон СРСР № 1869-I «Про всенародне голосування (референдум СРСР)» було ухвалено 29 грудня 1990 р., а Закон УРСР № 1286-XII «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» – 3 липня 1991 р [7]. Лише ці законодавчі акти давали змогу провести референдум із дотриманням усіх юридичних норм.

Відповідно до норм Закону СРСР № 1869-I «Про всенародне голосування (референдум СРСР)» 17 березня 1991 р. відбувся Всесоюзний референдум про збереження СРСР – єдиний в історії СРСР референдум. При цьому варто відзначити, що Верховна Рада України додатково включила до бюлетеня республіканське питання про те, що Україна може входити до складу Союзу лише на засадах Декларації про державний суверенітет, а в Галичині додалося також третє питання: чи має Україна стати самостійною державою? Таким чином, є всі підстави стверджувати, що Україна на офіційному рівні поставила питання про вихід союзної республіки зі складу СРСР, що було передбачено ст. 2 Закону СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних із виходом союзної республіки з СРСР» від 3 квітня 1990 р. До речі, як відомо, під час референдуму, що відбувся 17 березня 1991 р., на питання союзного бюлетеня ствердно відповіли 70,2 %, республіканського – 80,2 %, а в Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях 88 % мешканців проголосувало за державну самостійність України.

Небажання України та ряду інших союзних республік підписувати новий союзний договір фактично спровокувало спробу державного перевороту в СРСР, здійснену в Москві 19 серпня 1991 р. У відповідь на ці події 24 серпня 1991 р. Верховна Рада тоді ще Української РСР ухвалила Акт проголошення незалежності України та, водночас, постановила 1 грудня 1991 р. провести республіканський референдум на його підтвердження [8]. Отже, референдум відбувся майже через вісім із половиною місяців після офіційної постановки питання про вихід союзної республіки зі складу СРСР на всесоюзному референдумі 17 березня 1991 р., що відповідало вимогам ст. 2 Закону СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних із виходом союзної республіки з СРСР» від 3 квітня 1990 р.

Слід згадати, що з метою правового забезпечення захисту національної державності Верховна Рада України 24 серпня 1991 р. ухвалила постанову № 1431-XII «Про військові формування на Україні», постановивши: 1) підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території республіки, Верховній Раді України; 2) утворити Міністерство оборони України; 3) Урядові України приступити до створення Збройних Сил України, республіканської гвардії та підрозділу охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів і Національного банку України [9]. У свою чергу, Президія Верховної Ради України упродовж перших днів після проголошення незалежності також ухвалила кілька важливих актів, спрямованих на захист та розбудову незалежності України. Зокрема, указом від 27 серпня № 1440-XII військові комісаріати на території республіки були підпорядковані Україні. 30 серпня з метою внесення ясності й заспокоєння зарубіжних інвесторів було ухвалено указ № 1455-XII «Про захист іноземних інвестицій на Україні». Крім того, 30 серпня указами № 1464-XII та 1465-XII Україні було підпорядковано відповідно прикордонні та внутрішні війська, що дислокуються на її території [10, с. 28–29]. Завдяки ухваленню цих правових актів процес переходу влади від союзних органів та інститутів до республіканських відбувався в легальний спосіб.

1 грудня 1991 р. із метою реалізації права народу України на самовизначення відповідно до положень Закону «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» та у зв'язку з Постановою Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Про проголошення незалежності

Україні» відбувся Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України. У ньому взяли участь **84,2 %** виборців, з яких **90,32 %** проголосували за незалежність України, тобто, значно перевищивши вимогу ст. 6 Закону СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних із виходом союзної республіки з СРСР» про необхідність 2/3 голосів «за». Характерним є й те, що на території Автономної Республіки Крим позитивну відповідь на референдумі дали **54,19 %** громадян (зокрема, у Севастополі – **57,07%**), тобто кримчани окремо по автономії дали більшість голосів за незалежність України, вільним волевиявленням вирішивши питання про свій державно-правовий статус, що також відповідало вимогам ст. 3 Закону СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних із виходом союзної республіки з СРСР».

Висновки. Маємо всі підстави стверджувати, що проголошення незалежності України не лише відповідало визнаному міжнародною спільнотою праву народу України на самовизначення, а і відбулося в легальний спосіб. У цьому величезна заслуга Верховної Ради України, яка забезпечила процес юридизації та легітимізації незалежності, що було підтверджено на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. Про дотримання усіх необхідних юридичних процедур, у тому числі й під час проведення референдуму на підтвердження Акта проголошення незалежності України, свідчить також той факт, що міжнародне визнання України розпочалося не після ухвалення Акта проголошення незалежності України, а одразу ж після оголошення результатів всеукраїнського референдуму. Його результати, зокрема й бажання населення Криму жити в незалежній Україні, були визнані міжнародною спільнотою та сприймаються беззастережно й сьогодні як суверенне право українського народу, реалізоване у відповідності до норм міжнародного права та чинного на той час законодавства СРСР.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: Міжнародний документ від **26.06.1945** р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Кузьменко О. Росія заплатить «репарацію» за Крим, Захід надасть мільярди допомоги? – Трампу запропонували стратегію щодо України // Голос Америки. – **2016**. – **17.11** [Електронний ресурс] / Олексій Кузьменко. – Режим доступу: <http://ukrainian.voanews.com/a/rosiya-reparazii-krym-tramp-donbas/3601089.html>
3. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О несоответствии закона Эстонской ССР «О внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) Эстонской ССР» и декларации Верховного Совета Эстонской ССР о суверенитете Эстонской ССР, принятых **16 ноября 1988** г., Конституции СССР и Законам СССР» // Правда. – **1988**. – **28** ноября.
4. Постановление Президиума Верховного Совета СССР «О несоответствии некоторых законодательных актов союзных республик Конституции СССР» // Правда. – **1989**. – **11** ноября.
5. Постановление внеочередного третьего Съезда народных депутатов СССР в связи с решениями Верховного Совета Литовской ССР от **10–12** марта **1990** года // Правда. – **1990**. – **17** марта.
6. О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – **1990**. – № **15**. – Ст. **252**.
7. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон УРСР від **03.07.1991** р. № **1286-XII** [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1286-12>
8. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від **24.08.1991** р. № **1427-XII** [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
9. Про військові формування на Україні: Постанова Верховної Ради України від **24** серпня **1991** р. № **1431-XII** [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>

10. Матеріали круглого столу «Роль Верховної Ради України в проголошенні та утвердженні незалежності української держави / Укладачі: Железняк О. Л., Крижанівський В. П. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2016. – 58 с.

***Мищак Іван Миколайович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-організаційного відділу Інституту законодавства Верховної Ради України.**

УДК 342(094)

Тетяна Павроз *

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ЦЕРКВИ В ІТАЛІЇ

Дана стаття присвячена питанню становлення правового інституту церкви в Італії. Автором проаналізовано нормативні акти, які були прийняті в різні періоди історії Італії, та в яких визначалося правове положення церкви. На основі даного загальнотеоретичного аналізу продемонстровано процес становлення правового інституту церкви в Італії.

Ключові слова: церква, становлення правового інституту церкви, Італія, Міланський едикт, Кодекс Феодосія, Церковні новели Юстиніана, Альбертинський статут, конкордат, Аугсбурзький мир.

Павроз Т. В. Становление правового института церкви в Италии.

Данная статья посвящена вопросу становления правового института церкви в Италии. Автором проанализированы нормативные акты, которые были приняты в разные периоды истории Италии, и в которых определялось правовое положение церкви. На основе данного общетеоретического анализа продемонстрирован процесс становления правового института церкви в Италии.

Ключевые слова: церковь, становление правового института церкви, Италия, Миланский эдикт, Кодекс Феодосия, Церковные новеллы Юстиниана, Альбертинской устав, конкордат, Аугсбургский мир.

Pavroz T. V. Formation of a legal institute of the church in Italy.

This article focuses on the issue of formation of the legal institution of the Church in Italy. The author analyzes the regulations that were adopted in different periods of the history of Italy and defined the legal status of the church. On the basis of general theoretical analysis demonstrated the process of becoming a legal institution of the Church in Italy.

Keywords: a church, formation of a legal institute of the church, Italy, the Edict of Milan, The Codex Theodosianus, Ecclesiastical Novellae of St. Emperor Justinian I, a concordats, The Peace of Augsburg.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день церква займає важливе місце в житті населення більшості країн світу. Дослідженням її статусу займаються представники різних наукових сфер – філософи, соціологи, релігієзнавці, правники, журналісти. Для юристів є актуальним дослідження історії становлення церкви як правового інституту. Неможливо дослідити сучасний стан та перспективи розвитку конституційно-правового статусу церкви без звернення до історії її становлення. Дане питання ми розглянемо на прикладі історії Італії, як центру зародження християнства в Європі.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження статусу церкви в нормативних актах, прийнятих в різний період історії Італії, внесли радянські та російські науковці, церковні історики та богослови. Зокрема, до них можна віднести Дворкіна О. Л., Поснова М. І., Азаревича Д. І., Попова М. Г., Карташова А. В., Максимовича К. О. Серед вітчизняних науковців слід відзначити Рудь М. О., Балух В. О., Коцур В. П. Проте на